

امکان‌سنجی کاربرد ابزار اعتبار در حساب جاری در انطباق با قوانین شریعت

دکتر علی حسن‌زاده*

چکیده

مقاله حاضر، خلاصه‌ای از نتیجه مذاکرات و طرح‌های پیشنهادی در زمینه استفاده از ابزار اعتبار در حساب جاری^۱ منطبق با قانون عملیات بانکداری بدون ربا می‌باشد که به ترتیب توسط آقایان دکتر علیرضا شیرانی (مضاربه عام)، دکتر سید حسین مهدوی نجم‌آبادی (مشارکت) و حجت‌الاسلام سید عباس موسویان (بیع نسیه، صلح و قرض بدون بهره) در شورای مشورتی بانکداری مالیه اسلامی پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مطرح گردیده است. نگارنده به عنوان عضو و دبیر شورا، با استفاده از متن اصلی مذاکرات سعی در تلخیص مجموعه مباحث، به منظور آشنایی کارشناسان و همکاران بانکی، نموده است.

۱. مقدمه

یکی از ابزارهای مهم تأمین مالی که امروزه در کشورهای مختلف جهان، در فعالیتهای مختلف اقتصادی و در نظام‌های بانکداری بین‌المللی و داخلی در سطح وسیع مورد استفاده قرار می‌گیرد «تمهیدات اعتبار در حساب جاری» است. این مورد، قبل از اجرای عملیات بانکی بدون ربا در ایران بیش از ۱۴ درصد کل تسهیلات سیستم بانکی را به خود اختصاص داده بود. بعد از اجرای قانون عملیات بانکی بدون ربا، این ابزار مالی مهم، به طور رسمی از شبکه فعالیتهای بانکی کشورمان حذف گردیده است، در حالی که نیاز به آن همچنان احساس می‌شود و خلأ آن را در فعالیتهای روزمره تجاری، منابع غیربانکی و غیررسمی به صورت ربوی و با نرخ‌های بسیار زیاد پُر کرده‌اند.

از طرف دیگر با توجه به زمان‌بر بودن فعالیتهای اقتصادی، تأمین مالی با روش‌های عادی هزینه‌های زیادی را دربردارد، زیرا مشتری درگیر در بروکراسی اداری، وقت و فرصت زیادی را از دست می‌دهد، در حالی که اگر یک خط اعتباری مشخص برای فعالیتهای اقتصادی در نظر گرفته شود و اعتباری در حساب جاری به مشتری داده شود، او می‌تواند در لحظه مناسب اقدام نموده و از وجود سرمایه لازم برای فعالیتهای اقتصادی، در حساب خود مطمئن باشد. اما مسئله اصلی در اینجا این است که: «چگونه در چهارچوب قانون عملیات بانکداری بدون ربا استفاده از این ابزار امکان‌پذیر می‌باشد؟» به بیان دیگر:

• آیا اعتبار در حساب جاری با بهره‌گیری از عقود اسلامی قابل اجرا است؟
 • آیا اعتبار در حساب جاری با قوانین جاری کشور قابل انطباق است؟
 • مکانیزم اجرایی اعتبار در حساب جاری به چه شکلی می‌تواند باشد و راه حل عملی و کاربردی آن چیست؟
 در پاسخ به این سؤالات سه طرح بر اساس عقود اسلامی برای استفاده از ابزار اعتبار در حساب جاری پیشنهاد گردیده است.
 این مقاله در صدد است که در قالب عقود مختلف اسلامی، سازوکار مناسب اجرایی و منطبق با قوانین و شرع را پیشنهاد نماید. بر این اساس سعی گردیده است سازگاری آن با موازین شرعی، حقوقی و اجرایی مورد بررسی و تحلیل قرار گیرد و در نهایت با توجه به محدودیت‌ها و مشکلات عملیاتی آن، مطلوب‌ترین راهکار پیشنهاد گردد.

۲. اعتبار در حساب جاری بر اساس عقد مضاربه عام

در میان عقود اسلامی، بهره‌گیری از عقد مضاربه نه تنها مناسب‌ترین و برجسته‌ترین گزینه برای انواع فعالیت‌های تجاری می‌باشد، بلکه در شرعی بودن آن نیز هیچ شکی نیست. مضاربه از سه رکن تشکیل شده است:

* سرمایه: که باید نقدی باشد و مالک در اختیار عامل قرار می‌دهد.

* کار: که عامل برای اداره سرمایه و فعالیت

تجاری انجام می‌دهد.

* سود: که حاصل کار تجاری عامل با بهره‌گیری

از سرمایه است و سهم هر یک از دو طرف باید درصدی از سود باشد.

به موجب نظر حضرت امام خمینی (ره)،

موضوعات اقتصادی مضاربه به دو نوع تقسیم

می‌شود:

● مضاربه خاص یا مقید که نوع کالا، مدت مضاربه و محل مضاربه مشخص می‌شود و عامل باید فقط در آن چهارچوب فعالیت داشته باشد. این نوع مضاربه هم اکنون در سیستم بانکی کشور مورد استفاده قرار می‌گیرد و تسهیلات آن به صورت پروژه‌ای پرداخت می‌گردد.

● مضاربه عام یا مطلق یا آزاد که از قیود عنوان شده در مضاربه خاص آزاد می‌باشد، و صاحب سرمایه، مبلغ مشخصی را در اختیار عامل قرار می‌دهد و به او اجازه مطلق می‌دهد که در هر فعالیت اقتصادی به کار برده و سود آن را طبق قرارداد تقسیم نماید.

مبنای ارائه طرح احیای «اعتبار در حساب جاری» نیز استفاده از نوع عام یا مطلق مضاربه در اعطای تسهیلات است. یعنی بانک، سرمایه نقدی را که مقدار و میزان آن به صورت یک خط اعتباری مشخص است، در اختیار مشتری قرار می‌دهد، مشتری نیز نوع فعالیت را مشخص کرده و سود مورد انتظار را پیش‌بینی می‌کند و سهم هر یک، طبق قرارداد از سود پیش‌بینی شده، مشخص می‌شود. با توجه به استفتاهای به عمل آمده از مراجع عظام، اشکالی در این مورد ملاحظه نگردیده است.

در میان عقود اسلامی، بهره‌گیری از عقد مضاربه نه تنها مناسب‌ترین و برجسته‌ترین گزینه برای انواع فعالیت‌های تجاری می‌باشد، بلکه در شرعی بودن آن نیز هیچ شکی نیست

به موجب ماده نه از فصل سوم قانون عملیات بانکی بدون ربا، بانک‌ها می‌توانند، به منظور ایجاد تسهیلات لازم جهت گسترش امور بازرگانی در چهارچوب سیاست‌های بازرگانی دولت، منابع لازم را بر اساس قرارداد مضاربه، با اولویت دادن به تعاونی‌های قانونی، در اختیار مشتریان قرار دهند. بنابراین، انعقاد عقد مضاربه عام هیچ‌گونه مغایرتی با مفاد قانون بانکداری بدون ربا و آیین‌نامه و دستورالعمل مربوطه ندارد.

همچنین مواد ۵۴۶ تا ۵۶۰ از فصل ششم قانون مدنی، به تشریح عقد مضاربه اختصاص یافته و مضاربه را منع ننموده است.

در ماده ۳ قانون اصلاح موادی از قانون چک، مصوب ۱۳۷۲/۸/۱۱ آمده است: «صادرکننده چک باید در تاریخ صدور، معادل مبلغ چک در بانک محال علیه نقد یا اعتبار قابل استفاده داشته باشد» بنابراین قوانین جاری نه تنها مغایرتی با اعطای «اعتبار در حساب جاری» ندارد، بلکه مضاربه عام و اعتبار در حساب جاری دارای مبنای حقوقی و قانونی است.

از بُعد عملیاتی، استفاده از ابزار اعتبار در حساب جاری در سیستم بانکداری ضرورت طی مراحل مقتضی را ایجاب می‌کند. گزینش مشتری به عنوان اولین و مهمترین اقدام، از اهمیت خاص خود برخوردار است. رتبه‌بندی مشتریان و تشخیص توان مالی آنها یکی از اقدامات اولیه به منظور کاهش ریسک اعتباری بانک خواهد بود. قدم بعدی تعیین خط اعتباری یا به بیان دیگر میزان خط اعتباری با توجه به قدرت مالی مشتری می‌باشد. قدم سوم انعقاد قرارداد مضاربه، برای پرداخت تسهیلات بوده و بر این اساس در قرارداد مضاربه بانک به عامل اجازه می‌دهد تا در سقف سرمایه تعیین شده طی یک سال به صورت یک دفعه یا به تدریج از سقف اعتباری مشخص شده در حساب جاری استفاده کند. سود حاصل از معاملات با توجه به سقف اعتباری و سرمایه مضاربه و مدت آن و دفعاتی که طی یک سال مورد استفاده قرار می‌گیرد توسط عامل پیش‌بینی شده و درصد سهم بانک از سود تحقق یافته مشخص، و در قرارداد مضاربه قید می‌شود و نهایتاً ایجاد ترتیبات حسابداری لازم خواهد بود. صدور هر چک و ارائه به بانک توسط عامل در حکم درخواست استفاده از تمام یا بخشی از سرمایه مضاربه تخصیص یافته می‌باشد و بانک بلافاصله مبلغ مذکور را از سرفصل حساب «تسهیلات اعطایی مضاربه» پرداخت و از سقف اعتباری مشتری کسر می‌کند.

انعقاد عقد مضاربه عام، هیچ‌گونه مغایرتی با مفاد قانون بانکداری بدون ربا و آیین‌نامه و دستورالعمل مربوطه ندارد

۳. اعتبار در حساب جاری بر اساس عقد سرمایه‌شناور در مشارکت

سرمایه و منابع مالی همواره به عنوان یکی از مهمترین و اصلی‌ترین نهادهای تولید در نظام اقتصاد صنعتی معرفی گردیده است. بنگاه‌ها و سازمان‌های تولیدی سعی نموده‌اند به منظور تأمین نیازهای مالی خود از منابع مختلف موجود در بازارهای مالی نظیر تسهیلات بانکی، عرضه سهام و اوراق قرضه در بازارهای بورس استفاده نمایند. با این حال، این‌گونه منابع و روش‌های متعارف مالی همواره به منظور تأمین نیازهای متعارف مالی آنها یعنی آن بخش از منابع مورد نیاز که در امر برنامه‌ریزی و پیش‌بینی‌های قبلی بنگاه مشخص گردیده استفاده می‌گردند.

نگاهی به ساختار مالی واحدهای اقتصادی نشان می‌دهد که هر از گاهی، در مقاطع خاصی از زمان، واحدهای اقتصادی به صورت فوری و به روز، نیازمند منابع مالی خارج از پیش‌بینی‌های متعارف و عادی خود می‌باشند که امکان تأمین مالی آن با ابزارهای متعارف وجود ندارد. کسری‌های ایجاد شده در پرداخت‌های فوری نظیر حقوق و دستمزد، خرید مواد اولیه و قطعات یدکی، پرداخت‌های موردی به پیمانکاران، از این نوع منابع می‌باشند. ویژگی مشترک تمامی این گروه از نیازها، فوری بودن، کوتاه‌مدت بودن، فاقد ماهیت تجاری بودن و محدود بودن آنها است.

عقد مشارکت یکی از مناسب‌ترین ابزارهای تأمین مالی نیازهای غیرمتعارف است که می‌تواند به صورت فوری مشکل تأمین مالی را حل کند.

در بانکداری اسلامی می‌توان برای تأمین نیازهای غیرمتعارف از سرمایه شناور (مشارکت‌گردان) استفاده کرد. برای اجرای این امر ضروری است که مشارکتی با سرمایه شناور بین بانک و واحد اقتصادی به‌وجود آید، اموال موضوع این مشارکت

می‌تواند یک یا چند نوع از انواع دارایی‌های واحدهای اقتصادی مثلاً موجودی موارد خاص، موجودی انبار، و یا کل سرمایه در گردش باشد.

اعتبار در حساب جاری در واقع از طریق خرید و فروش سهم واحد اقتصادی از سرمایه شناور (مشارکت‌گردان) به قرار زیر خواهد بود:

۱- هنگام پیدایش نیاز غیرمتعارف برای واحد اقتصادی، بانک با پرداخت چک از محل اعتبار، به میزان لازم از سرمایه مشارکت‌گردان را خریداری می‌کند، با این عمل سهم‌الشرکه بانک در مشارکت گردان افزایش می‌یابد.
۲- هنگام پیدایش مازاد منابع مالی برای واحد اقتصادی، واحد اقتصادی با واریز کردن وجوه، به آن میزان از سهم‌الشرکه بانک در مشارکت گردان را خریداری می‌کند با این عمل سهم‌الشرکه بانک در مشارکت گردان کاهش می‌یابد.

۳- اختلاف قیمت خرید و فروش سهم‌الشرکه، سود بانک از اعطای اعتبار در حساب جاری را تشکیل خواهد داد و قیمت فروش و به تبع آن برآورد سود تقریبی از فرمول زیر به دست می‌آید:

$$P=U \times Q(1+Mark-UP)$$

U : قیمت واحد سرمایه؛

Q : تعداد واحد سرمایه؛

(Mark-UP): نرخ سودی که بین بانک و واحد اقتصادی، تحت شرایط و مقررات مصوب (سیاست

پولی) توافق خواهد شد.

۴. اعتبار در حساب جاری بر مبنای عقود بیع، صلح و قرض بدون بهره

همان‌طور که گفته شد، اعطای خطوط اعتباری بر مبنای ابزار اعتبار در حساب جاری مستلزم وجود

ویژگی‌های خاص برای مشتری، و فعالیت مورد نظر جهت تأمین مالی می‌باشد. زیرا این شیوه تأمین مالی صرفاً به منظور حمایت از مشتریان با گردش اعتباری بالا و خوش حساب خواهد بود. در این صورت اعطای آن به گروه‌های مختلف مشتریان بدون توجه به رتبه اعتباری آنها، مشکلات ناشی از ایجاد و افزایش مطالبات معوق و ریسک اعتباری برای بانک را به همراه خواهد داشت. از طرف دیگر این ابزار برای تأمین مالی کوتاه‌مدت یک روزه تا حداکثر سه ماهه و نیازهای اضطراری و مقطعی نظیر، خرید کالا، پرداخت بهای خدمات (خدمات بیمارستانی، هتل و غیره) و حتی پرداخت‌های نقدی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

با عنایت به این حوزه گسترده از وظایف تأمین مالی از طریق این ابزار توسط بانک‌ها استفاده از عقود بیع نسبه، صلح و قرض بدون بهره می‌تواند دامنه گسترده‌ای از تأمین مالی فعالیت‌ها را از طریق این ابزار خصوصاً در چهارچوب قانون با عملیات بانکداری بدون ربا فراهم آورد که به‌طور اختصار به توضیح آنها می‌پردازیم:

۴-۱. اعتبار در حساب جاری برای خرید کالا (بیع نسبه)

بانک با بررسی عملکرد حساب جاری و اخذ وثیقه‌های لازم، سقف خاصی از اعتبار را برای مشتریان، به عنوان اعتبار در حساب جاری، در نظر می‌گیرد. اعلان سقف اعتبار از طرف بانک به معنای اعطای وکالت عام به مشتری جهت خرید کالا برای بانک، اجازه تصرف در کالای خریداری شده و وکالت در فروش کالا از طرف بانک است. وقتی مشتری کالایی را از کارخانه یا فروشگاه می‌خرد در واقع به وکالت از طرف بانک و از محل اعتبار (که منابع بانک است) قیمت کالا

را می‌پردازد، پس کالا جزء اموال بانک می‌شود. سپس با احتساب سود بانکی و افزودن آن به قیمت خرید، کالای مذکور را به صورت نسبه سه ماهه به خودش می‌فروشد آنگاه کالا را تحویل می‌گیرد.

مثال: بانک به یک شخص یا مؤسسه اقتصادی اعلان می‌کند صد واحد برای او اعتبار در نظر گرفته شود و سود استفاده از اعتبار برای

فقهای شیعه در مسئله خرید و فروش منافع (خدمت) دو دیدگاه دارند، برخی مانند حضرت امام خمینی (ره)، بیع را شامل اعیان (کالاها) و منافع (خدمات) می‌دانند و برخی دیگر، مانند آیت‌ا... خوبی، بیع را شامل منافع نمی‌دانند. بر این اساس، برای اینکه در خرید خدمات، مشکلی برای خرید از مشتریان بانک پیش نیاید، می‌توان از عقد صلح، که به اتفاق نظر همه فقها شامل منافع (خدمات) می‌شود، استفاده کرد

مدت سه ماه، ۶ درصد (ماهی ۲ درصد) است. وقتی که مؤسسه با استفاده از اعتبار مذکور کالایی را می‌خرد، از آنجا که خرید به وکالت و با استفاده از منابع بانک بوده، به ملکیت بانک درمی‌آید سپس مشتری کالا را با احتساب ۶ درصد سود بانکی به قیمتی بالاتر به وکالت از بانک به خودش می‌فروشد و مبلغ جدید (قیمت اولیه + سود بانکی) را به بانک بدهکار می‌شود و موظف است تا سررسید (حداکثر سه ماه) به بانک پرداخت کند و چنانچه قبل از سررسید بپردازد، بانک به تناسب مدت باقیمانده، از مبلغ بدهی کسر می‌کند. بنابراین، مشتری می‌تواند در اولین فرصت، کل یا بخشی از بدهی را بپردازد تا هم از تخفیف سود بانکی برخوردار شود و هم اعتبار استفاده شده احیا شود.

توضیح اینکه اگر مشتری بخشی از قیمت کالا را از محل اعتبار بپردازد، تنها آن بخش از کالا، جزء اموال بانک خواهد بود و مشتری، تنها آن قسمت را با احتساب سود بانکی از طرف بانک به خودش خواهد فروخت.

۲-۴. اعتبار در حساب جاری برای خرید خدمات (صلح)

فقه‌های شیعه در مسئله خرید و فروش منافع (خدمت) دو دیدگاه دارند، برخی مانند حضرت امام خمینی (ره)، بیع را شامل اعیان (کالاها) و منافع (خدمات) می‌دانند و برخی دیگر، مانند آیت‌الله خویی، بیع را شامل منافع نمی‌دانند. بر این اساس، برای اینکه در خرید خدمات مشکلی برای مشتریان بانک پیش نیاید می‌توان از عقد صلح که به اتفاق نظر همه فقها شامل منافع (خدمات) می‌شود، استفاده کرد. یعنی بعد از اعلان سقف اعتبار از طرف بانک مشتری با استفاده از اعتبار (منافع بانک) به وکالت از طرف بانک، به عقد صلح، خدماتی چون خدمات هتل، هواپیمایی و بیمارستان را تملیک می‌کند، سپس با احتساب سود بانکی (برای مثال ۶ درصد برای سه ماه) و اضافه کردن آن به مبلغ خدمات، به وکالت از طرف بانک، به عقد صلح، خدمات مذکور را به خودش تملیک می‌کند.

توضیح: عملیات خرید و فروش کالا از طریق عقد بیع و خرید و فروش خدمات از طریق عقد صلح نیازمند

زمان و تشریفات اداری و ثبتی نیست. از آنجا که مشتری در خرید و فروش وکیل است، همین اندازه که متوجه باشد حین خرید، خرید وکالتی انجام می‌دهد سپس از طرف بانک وکالت را به خودش انتقال می‌دهد، کافی است. این توجه می‌تواند در کمتر از یک ثانیه رخ دهد.

۳-۴. اعتبار در حساب جاری برای

پرداخت نقدی (قرض بدون بهره)

بانک با مطالعه عملکرد مشتری و اخذ وثیقه‌های لازم، سقف اعتباری را برای مشتری در نظر می‌گیرد. اعلان سقف اعتبار

به معنای وعده اعطای قرض، استفاده از اعتبار به معنای گرفتن قرض و برگرداندن اعتبار به معنای بازپرداخت قرض خواهد بود.

از آنجا که این قرض بدون بهره است، سودی به ازای مبلغ قرض به بانک تعلق نمی‌گیرد، اما بانک می‌تواند در قبال عملیات مذکور، کارمزد واقعی دریافت کند. مدت زمان استفاده از این اعتبار بسیار کوتاه و حداکثر یک هفته خواهد بود و اگر از سه روز گذشت بانک می‌تواند، طبق قانون، جریمه تأخیر بگیرد.

۵. اعتبار در حساب جاری چند منظوره

شیوه‌های سه‌گانه اعتبار در حساب جاری همان طور که قابلیت اجرای مستقل دارند و یک بانک می‌تواند یکی از آنها را اجرا کند (یا در مرحله اجرا از یکی شروع کند) قابلیت اجرا به شکل مجموعه را نیز دارند، به این معنی که بانک می‌تواند خدمات معمولی حساب جاری و انواع سه‌گانه اعتبار در حساب جاری را تنها از طریق یک حساب جاری ارائه کند. بانک با مطالعه عملکرد و اخذ وثیقه‌های لازم، سقف خاصی از اعتبار را در نظر

به‌کارگیری عقود اسلامی مختلف، هر کدام محدودیت‌ها و مشکلات عملیاتی خاص خود را به همراه دارد. اما با تأمل و دقت بیشتر می‌توان با استفاده از یک مجموعه ترکیبی از آنها، فعالیت‌های واحدهای مختلف اقتصادی را در تمامی سطوح - بانکداری خرد (خانوار) و یا بانکداری عمده (شرکت‌ها) - تحت پوشش قرار داد

می‌گیرد. اعلان سقف اعتبار به مشتری به معنای این است که:

- * مشتری می‌تواند هر کالایی را خواست از محل اعتبار به وکالت بانک به عقد بیع بخرد و با رعایت مقررات بانک (اضافه کردن سود بانکی) به وکالت از طرف بانک به خودش بفروشد.
 - * مشتری می‌تواند هر خدمتی را خواست از محل اعتبار به وکالت از طرف بانک به عقد صلح تملک کرده و با رعایت مقررات بانک به وکالت از طرف بانک به عقد صلح به خودش تملیک کند.
 - * مشتری می‌تواند با رعایت سقف اعتبار و مقررات بانک، از بانک استقراض بدون بهره کند.
- در این صورت وقتی مشتری چکی می‌نویسد و می‌خواهد از حساب جاری برداشت کند چند حالت رخ می‌دهد:

حالت اول: حساب فرد موجودی دارد، در این حالت برداشت از موجودی فرد است و بانک طلبی از مشتری نخواهد داشت.

حالت دوم: حساب فرد موجودی ندارد و چک را برای پرداخت کالا یا خدمات می‌دهد، در این حالت برداشت از حساب به معنای استفاده از اعتبار برای خرید کالا یا خدمت وکالتی است و بانک بعد از پرداخت چک متناسب با مبلغ، سود بانکی را بر آن افزوده، حساب مشتری را بدهکار می‌کند. البته بانک می‌تواند اصل مبلغ را بدهکار کند و سودها را در پایان سال محاسبه کند و تخفیف‌ها را کسر کرده و حساب مشتری را بدهکار کند.

حالت سوم: حساب جاری فرد موجودی ندارد و چک را برای برداشت نقدی می‌نویسد، در این حالت برداشت از حساب جاری به معنای استقراض بدون بهره از بانک خواهد بود. بانک بعد از پرداخت چک، مبلغ کارمزد را بر آن افزوده و حساب مشتری را بدهکار می‌کند و اگر مشتری تا هفت روز آن را پرداخت نکرد به ازای تأخیر علاوه بر اصل بدهی، جریمه تأخیر را نیز می‌پردازد.

توجه: بانک برای شناسایی چک‌های نوع دوم و سوم می‌تواند از روش‌های متعددی استفاده کند. برای مثال با مشتری قرار بگذارد که اصل چک برای خرید کالا و خدمت است مگر اینکه در چک تصریح شود.

۶. جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

واحدهای اقتصادی، اعم از خانوارها و بنگاه‌ها، به منظور تأمین نیازهای مالی غیرمتعارف و پیش‌بینی نشده خود به استفاده از خطوط اعتباری ویژه، از طرف بانک‌ها و مؤسسات مالی، نیز دارند. استفاده از راهکارها و ابزارهای بانکی متناسب و منطبق با قانون عملیات بانکداری بدون ربا می‌تواند به منظور تأمین این نیازها، زمینه‌های دسترسی به اعتبار و تأمین سرمایه برای واحدهای اقتصادی زمینه‌های رونق فعالیت‌ها و رشد اقتصادی را فراهم آورد. با این حال، معرفی و به‌کارگیری عقود اسلامی مختلف، هر کدام محدودیت‌ها و مشکلات عملیاتی خاص خود را به همراه دارد. اما با تأمل و دقت بیشتر می‌توان با استفاده از یک مجموعه ترکیبی از آنها، فعالیت‌های واحدهای مختلف اقتصادی را در تمامی سطوح - بانکداری خرد (خانوار) و یا بانکداری عمده (شرکت‌ها) - تحت پوشش قرار داد. اشاره‌ای مختصر به این محدودیت‌ها می‌تواند توجه و نظر کارشناسان و متخصصین به این موضوع جهت رفع مشکلات و محدودیت‌های اجرایی و عملیاتی آن را جلب نماید. لذا، در اینجا با عنایت به این مهم سعی می‌شود به بیان محدودیت‌ها و تنگناهای اجرایی هر یک از روش‌های سه‌گانه بپردازیم. در رابطه با محدودیت‌های طرح معرفی عقد مضاربه جهت استفاده و کاربرد ابزار اعتبار در حساب جاری باید گفت که مطابق فقه شیعه، عقد مضاربه، به بازرگانی و تجارت اختصاص

دارد و در فعالیتهای دیگر صحیح نیست، در نتیجه اعتبار در حساب جاری براساس عقد مضاربه مخصوص تجار و بازرگانان خواهد بود.

همچنین این طرح فاقد راهکاری برای نظارت و کنترل است، در مورد موضوعاتی نظیر اینکه تاجر با استفاده از منابع بانک چند نوبت خرید و فروش کرده است، در هر نوبت چقدر سود برده است، هزینه تجارت چقدر بوده است، و آیا وجوه حاصل از فروش را به موقع به حساب جاری خاص واریز کرده است، ابهام وجود دارد و سازوکارهای عملیاتی موجود در این روش پاسخگو نخواهد بود.

در رابطه با روش عقد مشارکت و سرمایه شناور نیز محدودیت‌ها به شکل دیگری وجود دارد:

* پیچیده شدن عملیات، اگر مشارکت گردان بخواهد به نحو واقعی عمل شود بایستی بخشی از سرمایه بنگاه به صورت واقعی قیمت‌گذاری شده و به شکل سهام درآید و بانک با پرداخت قسمتی از آن، با بنگاه اقتصادی شریک شود، سپس به تناسب با گذشت زمان و برای هر خرید و فروش، ارزش واقعی هر سهم از آن سرمایه مشترک به دست آید.

* صوری شدن عملیات، اگر بانک و بنگاه نخواهند در هر زمان بر اساس قیمت‌های واقعی معامله کنند بلکه بخواهند صرفاً (براساس قیمت‌های توافقی معامله کنند، مشارکت تبدیل به یک مشارکت صوری می‌شود. زیرا به تدریج مبلغی گرفته می‌شود و همان مبلغ با افزایش درصدی پرداخت می‌گردد و مشارکتی در کار نخواهد بود. * اگر صاحب بنگاه نتواند منابع استفاده شده را برگرداند، به مقتضای مشارکت بانک، همانند سایر شرکا، در پایان دوره مالی سهمی از سود بنگاه را می‌برد در حالی که نه بانک و نه بنگاه چنین قصدی ندارند و این دلیل دیگری بر صوری بودن مشارکت است.

در رابطه با طرح سوم محدودیت‌ها صرفاً در مورد ایجاد خطوط اعتباری برای پرداخت‌های نقدی می‌باشد. در اعتبار در حساب جاری برای پرداخت نقدی، به این علت که ماهیت قرارداد قرض بدون بهره است، منابع بانک بدون سود در اختیار مشتری قرار می‌گیرد؛ در نتیجه مشتری سعی می‌کند همیشه حداکثر استفاده را از این اعتبار داشته باشد.

تفکیک چک‌هایی که برای خرید کالا و خدمت صادر می‌شود از چک‌هایی که برای استقراض است، مشکل می‌باشد.

پانوشته‌ها:

* عضو هیئت علمی و معاون پژوهشی پژوهشکده پولی و بانکی بانک مرکزی ج.ا.ا. .

1-Overdraft.